

ชาตินิยม

ทางเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการสร้างความเป็นสถาบันการศึกษานิยม ในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย

สยาม เสรีราษฎร์^{1*}

รับบทความ: 20 มีนาคม 2568 แก้ไขบทความ: 10 พฤษภาคม 2568 ตอรับบทความ: 12 พฤษภาคม 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อตัวของค่านิยมสถาบันการศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย โดยศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ผ่านการวิจัยเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า การก่อตัวขึ้นของค่านิยมดังกล่าวเกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีจุดประสงค์เพื่อจัดอิทธิพลของชาวจีนในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งนโยบายดังกล่าวส่งผลทำให้นโยบายแรงงานมีความเป็นชาตินิยมทางเศรษฐกิจเพื่อกีดกันชาวจีนไปด้วย ดังที่เห็นได้จากการตรากฎหมายเพื่อสงวนอาชีพบางอาชีพให้เฉพาะคนไทยเท่านั้นที่สามารถทำได้ ส่วนอาชีพช่างก่อสร้างซึ่งถือว่าชาวจีนมีอิทธิพลอย่างมาก ถ้าหากตรากฎหมายเพื่อสงวนให้เป็นของคนไทยโดยตรง จะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงใช้วิธีการปลูกฝังค่านิยมความเป็นกลุ่มก้อนในหมู่แรงงานช่างก่อสร้าง เพื่อดึงอาชีพช่างก่อสร้างให้มาเป็นอาชีพของคนไทยอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งในขณะนั้นแหล่งผลิตช่างก่อสร้างมีเพียงโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย ทำให้โรงเรียนต้องปลูกฝังการรักพวกพ้อง รักในวิชาชีพช่างก่อสร้างและรักในสถานศึกษารวมถึงอัตลักษณ์ของสถานศึกษาทุกอย่างไปด้วย จนเป็นค่านิยมสถาบันการศึกษานิยมมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ชาตินิยมทางเศรษฐกิจ จอมพล ป. พิบูลสงคราม การสร้างชาติ โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย

¹ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* อีเมล: maicc43@gmail.com

The Economic Nationalism of Field Marshal Plaek Phibunsongkhram and Educational Institutionism Forming in Uthenthawai Building School

Siam Sereerat ^{1*}

Abstract

This research aims to study how the values of “Educational Institutionism” in Uthenthawai Building School arose. The study was conducted using qualitative research methods, using historical research through historical document research as a tool for the study. The study’s findings indicate that the formation of these values arose from the implementation of economic nationalism policies during the government of Field Marshal Plaek Phibunsongkhram, aimed at reducing Chinese influence in the economy. This policy also affected labor policies with an economic nationalism agenda, specifically to exclude Chinese people. For instance, laws were passed to restrict certain professions to Thai nationals only. In the case of the construction profession, where the Chinese had significant influence, direct legislation to reserve the profession for Thais could have negatively impacted economic development. Therefore, the government used the approach of instilling a sense of unity among construction workers, gradually promoting construction work as a profession for Thais. At that time, the only institution producing construction workers was Uthenthawai Building School, which was instilled with a sense of love for peers, love for the construction profession, and love for the school and its identity. These values, thus, became part of the institutional values that remain in place today.

Keywords: Economic Nationalism, Field Marshal Plaek Phibunsongkhram, National Building, Uthenthawai Building School

---

¹ Master of Arts in Government Department of Government Faculty of Political Science Chulalongkorn University

* Email: maicc43@gmail.com

บทนำ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตอุเทนถวาย หรือที่ในอดีตผู้คนรู้จักกันในชื่อ โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย เป็นสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนด้านการช่างและวิศวกรรมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมเฉพาะทางด้านการก่อสร้าง (อุเทนรำลึก, 2490) บรรดาศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันของสถานศึกษาดังกล่าวไม่ได้มีชื่อเสียงเฉพาะในด้านความสามารถทางการปฏิบัติงานในวงการก่อสร้างเท่านั้น แต่ยังมีชื่อเสียงในเรื่องของความเป็นกลุ่มก้อนอย่างล้นเกินอีกด้วย ดังที่สะท้อนได้จากคำขวัญที่บรรดาศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันของอุเทนถวายต่างระลึกถึงอยู่เสมอ นั่นก็คือ "อุเทนถวาย ดินแดนพระอาทิตย์ไม่เคยตกดิน" (มัง สบ.55, 2557) ซึ่งหมายความว่าผู้ที่จบการศึกษาจากรั้วโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายจะไม่มีวันตกอับซึ่งจะมีเพื่อน พี่ น้อง ร่วมสถานศึกษาและร่วมอาชีพก่อสร้างมาช่วยเหลือจนเจอกัน อยู่เสมอ นั่นแสดงถึงความรักใคร่กลมเกลียวกันระหว่างศิษย์ร่วมสถานศึกษาอย่างเหนียวแน่น อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นความรักต่อสถานศึกษาและวิชาช่างก่อสร้างที่สถานศึกษาของตนเปิดสอนอีกด้วย ซึ่งผู้เขียนเรียกความรักพวกพ้อง ความรักในสถานศึกษาและความรักในวิชาชีพช่างก่อสร้างโดยรวมว่าค่านิยมแบบ "สถาบันการศึกษานิยม" (Educational Institutionism) ปราบฏุกการณดังกล่าวมีที่มาจากนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีการใช้โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจในการกีดกันชาวจีนออกจากเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในวิชาชีพช่างก่อสร้าง

งานวิจัยนี้จึงมุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของค่านิยมสถาบันการศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย

วรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงในประเด็นของการสร้างค่านิยมสถาบันการศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายยังไม่เคยมีการศึกษาขึ้น มีเพียงแต่การศึกษาชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามเท่านั้น ซึ่งมีมิติที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ในด้านของผลกระทบของชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามต่อแรงงานที่มักจะเข้าไปทำการกีดกันแรงงานต่างชาติและปกป้องแรงงานไทยอย่างที่ได้เห็นได้จากงานของผาณิต ทรงประเสริฐ (2527) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่าชาตินิยมทางเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มุ่งเน้นที่จะผลักดันชาวต่างชาติออกจากระบบเศรษฐกิจรวมถึงตลาดแรงงาน โดยการที่รัฐบาลจะเข้าควบคุมธุรกิจและการอุตสาหกรรมของชาวต่างชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ส่งเสริมให้ชาวไทยประกอบธุรกิจและอุตสาหกรรมแข่งขันเพื่อขจัดอิทธิพลชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนออกจากระบบเศรษฐกิจและตลาดแรงงาน ซึ่งในท้ายที่สุดกลับไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรเนื่องจากไม่มียุทธศาสตร์ในการดำเนินนโยบายอย่างเป็นระบบ จึงประสบกับปัญหาในเรื่องห่วงโซ่อุปทานของธุรกิจ อุตสาหกรรมที่ไม่มีประสิทธิภาพ ธุรกิจของชาวไทย

จึงทยอยล่มสลายลง แต่ในทางตรงกันข้ามชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประสบความสำเร็จในการสร้างแนวคิดชาตินิยมในหมู่ประชาชนไทย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นแรงงานขับเคลื่อนรัฐ ทำให้แนวคิดชาตินิยมในการกีดกันชาวต่างชาติแพร่กระจายเป็นวงกว้าง สอดคล้องกับงานของ ปรีดีปรีดิพัทธ์ พัฒนพิชัย (2544) ที่ได้ศึกษานโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง พบว่าดำเนินนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจในยุคสมัยดังกล่าว ได้มีการปลุกกระตมให้ประชาชนมีมุมมองต่อชาวต่างชาติในแง่ลบ โดยเฉพาะชาวจีน เช่น การปลุกกระตมคนไทยให้เรียกร่องดินแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส อีกทั้งนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจยังถูกใช้เป็นการสร้างความชอบธรรมเพื่อกลบกลืนปัญหาความไม่พอใจของประชาชนที่มีต่อรัฐบาลในสภาวะสงครามอีกด้วย

จากข้อค้นพบของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งสองงาน ต่างชี้ให้เห็นว่าชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งผลต่อความคิดของประชาชนโดยเฉพาะแรงงาน ทำให้แรงงานไทยในขณะนั้นรู้สึกที่ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนเป็นภัยคุกคามผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน ซึ่งกรอบความคิดดังกล่าวย่อมครอบคลุมแรงงานทุกวงการอาชีพรวมไปถึงแรงงานช่างก่อสร้างซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เป็นความสนใจของงานวิจัยครั้งนี้

สถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Institutionalism)

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมทางเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการสร้างค่านิยมสถาบันศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย จำต้องค้นคว้าทางประวัติศาสตร์เพื่อหาจุดเริ่มต้นของค่านิยมดังกล่าวในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในงานวิจัยครั้งนี้จึงใช้สถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์เป็นกรอบคิดในการศึกษา

สถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์หรือสถาบันนิยมใหม่เชิงประวัติศาสตร์ (Historical Institutionalism) เป็นแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาการเมือง ที่มุ่งความสนใจไปที่ศึกษาลักษณะสถาบันรัฐหรือสถาบันทางสังคมที่ส่งผลต่อตัวแสดงทางการเมืองต่าง ๆ อีกทั้งยังพิจารณาสถาบันที่กำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองกลุ่มต่าง ๆ กับองค์กรทางการเมือง รวมถึงความสัมพันธ์ในมิติของปัจเจกบุคคลอีกด้วย โดยใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ในการลำดับเหตุการณ์เพื่อฉายภาพให้เห็นวิวัฒนาการของโครงสร้างทางการเมืองและพิจารณาบทบาทของตัวแสดงทางการเมืองที่มีต่อกระบวนการทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว โดยเน้นที่ลำดับเวลา เส้นทางการเปลี่ยนแปลงหรือจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ส่งผลต่อการหล่อหลอมพฤติกรรมทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้ทางอำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงแต่ละกลุ่มตลอดช่วงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่จะส่งผลทำให้การทำงานของสถาบันทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (Steinmo, 2008) เช่น สงคราม การปฏิวัติ การชุมนุมประท้วง การเปลี่ยนรัฐบาลหรือแม้แต่จุดเปลี่ยนของนโยบายสาธารณะ อีกทั้งยังมองว่าสถาบันที่เกิดขึ้นใหม่หรือที่ผ่านการปฏิรูป ล้วนถูกผลักดันเข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองพร้อม ๆ กับตัวแสดงทางการเมืองอื่น ๆ สถาบันเหล่านี้จะเข้าสู่สังเวียนทางการเมืองในการขับเคลื่อนระหว่างสถาบันต่าง ๆ ภายใต้ขอบเขตอำนาจหน้าที่ของตน อีกทั้งสถาบัน

เหล่านั้นจะต้องเผชิญกับความขัดแย้งทางการเมืองที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากสถาบันต่าง ๆ ไม่ได้ดำรงความเป็นกลางในทางตรงข้ามนั้นสถาบันดังกล่าวมีความสลับซับซ้อนและมีบทบาทกำหนดโครงสร้างความขัดแย้งระหว่างตัวสถาบันกับตัวแสดงอื่น ๆ ในการเมืองอยู่เสมอ

การทำความเข้าใจแนวทางการศึกษาสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์จำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิดการพึ่งพาเส้นทาง (Path Dependence) เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการวิเคราะห์ของสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดระยะรอยต่อสำคัญ (Critical Juncture) และแนวคิดระยะผลิตซ้ำ (Reproduction) (Pierson, 2000)

1. แนวคิดการพึ่งพาเส้นทาง (Path Dependence) เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ที่นำมาปรับใช้กับแนวการศึกษาสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ (Paul Pierson, 2000) โดยมีนิยามว่า

"กระบวนการที่เหตุการณ์หรือการตัดสินใจอันอยู่นอกเหนือความคาดหมายส่งผลให้เกิดการสถาปนาสถาบันที่มีแนวโน้มอยู่รอดเป็นระยะเวลานานและจำกัดทางเลือกอื่นทั้งหมดที่เป็นไปได้สำหรับตัวแสดงในอนาคต แม้แต่ทางเลือกที่อาจจะให้ประสิทธิภาพหรือประสิทธิผลสูงกว่าในระยะยาวหรือกล่าวอีกนัยยะหนึ่งคือสาเหตุที่เกิดขึ้นภายหลังนั้นขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ก่อนหน้าเป็นสำคัญ แม้ว่าจะไม่ทั้งหมด" (Pierson, 2000, 482)

กล่าวคือการพึ่งพาเส้นทางหมายถึงกระบวนการที่เหตุการณ์การตัดสินใจในอดีต สามารถกำหนดผลลัพธ์ได้ในระยะยาวมาจนถึงปัจจุบันและจะส่งผลต่อความเป็นไปของสถาบันในอนาคต แนวคิดดังกล่าวถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายสถาบันทางการเมือง สถาบันทางเศรษฐกิจและพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม รวมไปถึงใช้วิเคราะห์พฤติกรรมองค์กรในศาสตร์การบริหาร

2. แนวคิดระยะรอยต่อสำคัญ (Critical Juncture) เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่มีความสำคัญไม่แพ้กันต่อแนวทางการศึกษาสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ แนวคิดดังกล่าวได้รับความนิยมนำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เชิงเปรียบเทียบ อีกทั้งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการศึกษาจุดกำเนิดทางการเมือง การปฏิรูปทางการเมืองของโครงสร้างสถาบันที่สำคัญที่จะส่งอิทธิพลในระยะยาวต่อการกระทำของสถาบันนั้น ๆ นักสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์มุ่งศึกษาระยะรอยต่อที่สำคัญในฐานะจุดตั้งต้นกระบวนการการพึ่งพาเส้นทาง (Path Dependence) โดยมุ่งเน้นไปที่จุดเปลี่ยนในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของเหตุการณ์อันเป็นหมุดหมายของการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่และผลลัพธ์เชิงสาเหตุในระยะยาวนั้นก็เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ของจุดเปลี่ยนในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อตนเอง (Pierson, 2000) อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าช่วงเวลาหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เกิดขึ้นในรูปแบบที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมจะนำไปสู่ความเป็นไปของเส้นทางที่ก่อรูปสภาพปัจจุบันแตกต่างกันไป กล่าวคือ ระยะรอยต่อสำคัญเป็นช่วงเวลาที่ทำให้สถาบันเกิดการเปลี่ยนแปลงจากแนวทางหนึ่งไปสู่อีกแนวทางหนึ่ง หลังการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอาจจะก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่แน่นอนในช่วงเวลา

ที่สำคัญ แม้จะมีทางเลือกให้ตัดสินใจที่หลากหลายก็ตาม แต่ถ้าหากเลือกทางใด ทางหนึ่งแล้วก็ยากที่จะเปลี่ยนและการเลือกดังกล่าวจะส่งผลต่อความเป็นไปของสถาบันนั้น ๆ ในอนาคต (Collier, Berins and Collier, David 2002)

3. แนวคิดระยะผลิตซ้ำ (Reproduction) คือแนวคิดที่อธิบายว่าเมื่อมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นในระยะเริ่มต้นในช่วงแรกและสถาบันเลือกเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งอันเกิดจากภาวะหัวเลี้ยวหัวต่อที่บังคับให้เลือกจากระยะรอยต่อสำคัญดังที่ได้อธิบายไปแล้ว เมื่อสถาบันเลือกเส้นทางนั้นแล้วจะเข้าสู่ "ระยะผลิตซ้ำ" (Paul Pierson, 2000) อันจะเป็นช่วงที่เริ่มสร้างเสถียรภาพโดยการผลิตซ้ำเส้นทางที่เลือกจนเกิดเสถียรภาพหรือทำให้สถาบันนั้น ๆ เกิดความชอบธรรมขึ้นมาเนื่องจากเป็นมรดกของประวัติศาสตร์ในอดีตที่ร้อยเรียงผ่านการพึ่งพาเส้นทางดังกล่าว (Thelen & Steinmo, 1992) ดังนั้นในมุมมองของนักสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ สถาบันจึงเป็นผลผลิตที่เกิดจากมรดกตกทอดของการต่อสู้ดิ้นรนหรือปะทะสังสรรค์ทางการเมืองจากสายธารประวัติศาสตร์ในอดีตที่ผ่านร้อนผ่านหนาว ผ่านทางแยกที่เกิดจากความขัดแย้งที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อให้ต้องเลือกเส้นทางของสถาบัน ทั้งหมดนี้หล่อหลอมให้เกิดเป็นสภาวะที่เป็นอยู่ของสถาบันหนึ่ง ๆ ในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป แนวทางสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์เป็นกรอบวิเคราะห์ในทางการเมืองที่พิจารณาถึงความสัมพันธ์ของสถาบันทางการเมืองในเชิงประวัติศาสตร์ของสถาบัน ว่ามีวิวัฒนาการและการดำเนินไปของสถาบันนั้น ๆ ในอดีตอย่างไร ซึ่งล้วนมีความหมายและส่งผลต่อสภาพในปัจจุบันของสถาบัน ที่เรียกว่าการพึ่งพาเส้นทาง โดยการพิจารณารอยต่อของเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนในประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อความเป็นไปของสถาบันทางการเมือง ก่อนที่ผลที่เกิดจากการตัดสินใจจากจุดเปลี่ยนจะถูกผลิตซ้ำจนทำให้เกิดเสถียรภาพจนกลายเป็นบรรทัดฐานเชิงสถาบันในที่สุด โดยสามารถพิจารณาองค์ประกอบของแนวคิดสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ได้ตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบของแนวคิดสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์

ที่มา: ฐิติ พวงศ์เจริญ, 2559, 109 อ้างใน ศิวพล ชมภูพันธ์, 2552, 12

ในงานวิจัยครั้งนี้จะเน้นไปที่การอธิบายในช่วงระยะรอยต่อสำคัญที่ส่งผลทำให้เกิดค่านิยมสถาบันการศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย อันเป็นจุดกำเนิดให้ค่านิยมดังกล่าวกลายเป็นบรรทัดฐานเชิงสถาบันที่ใช้ปฏิบัติการในหมู่ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ผ่านการวิจัยเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) ในส่วนของประวัติการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์จะรวบรวมหลักฐานจากเอกสารทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์การเมือง ประวัติการก่อตั้งโรงเรียน ช่างก่อสร้างอุเทนถวาย นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในยุครัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หนังสืองานรำลึกของสถานศึกษา หนังสือรุ่น หนังสืองานศพ วรรณกรรม บทความ งานวิจัยและงานเขียนวิชาการ โดยมีลำดับขั้นตอนในการใช้และตีความหลักฐานดังนี้ (Tosh, 1985)

1. การรวบรวมหลักฐาน (Evidence Collection) ผู้วิจัยให้ความสำคัญไปที่หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นหลัก เนื่องจากช่วงเวลาที่ผู้วิจัยศึกษานั้นเป็นช่วงเวลาในยุคประวัติศาสตร์ที่มีเอกสารลายลักษณ์อักษรที่แจ่มชัด ผู้วิจัยแบ่งหลักฐานออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ หลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง

หลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) หมายถึงหลักฐานที่บันทึกขึ้นในเวลาร่วมสมัยกันกับเหตุการณ์ที่ศึกษา อันได้แก่ เอกสารทางราชการ หนังสือพิมพ์ รายงานการประชุม จดหมายเหตุ โดยหลักฐานประเภทนี้เป็นหลักฐานที่มีความใกล้ชิดกับข้อเท็จจริงมากที่สุด ผู้วิจัยตระหนักดีว่าเอกสารทางประวัติศาสตร์บางประเภท เช่น หนังสือพิมพ์ มีความเป็นไปได้ว่านักหนังสือพิมพ์ในอดีตย่อมมีค่านิยมที่อาจจะมโนคติและความเอนเอียงแอบแฝงในการเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในเหตุการณ์นั้น ๆ จึงต้องมีการวิพากษ์หลักฐานโดยละเอียดก่อนนำมาใช้ในการทำการวิจัย

หลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) หมายถึง งานเขียนหรืองานวิจัยที่ได้รวบรวมอย่างเป็นระบบในรูปของบทความหรือบันทึกในสมัยหลังที่เขียนถึงเหตุการณ์ในอดีตโดยการอ้างอิงหลักฐานชั้นต้น หลักฐานประเภทดังกล่าวผู้วิจัยตระหนักดีว่าเป็นหลักฐานที่ผ่านการตีความจากผู้เขียนเอกสารนั้น ๆ ย่อมมีค่านิยมที่ผ่านการตีความของผู้แต่งเอกสารและหลักฐานดังกล่าวมีความห่างไกลจากเหตุการณ์จริง การจะนำเอกสารประเภทนี้มาใช้จึงต้องผ่านการวิพากษ์หลักฐานอย่างระมัดระวังด้วยเช่นกัน

2. กระบวนการสกัดความจริงจากหลักฐาน หลักฐานประเภทต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้รวบรวมมาแล้วนั้นยังไม่สามารถนำมาใช้ในงานวิจัยได้ในทันที ต้องนำมาตรวจสอบว่าหลักฐานนั้นรายงานความจริงมากน้อยเพียงใด ซึ่งดังที่ได้กล่าวไปว่าหลักฐานนั้นอาจจะมีความเคลือบแคลงไปด้วยค่านิยมของผู้แต่งเอกสารนั้น ๆ เช่น ผู้แต่งอาจจะหลีกเลี่ยงการให้ความเห็นที่ทำให้ต้นตระกูลของตนเสื่อมเสีย เป็นต้น ดังนั้นจึงต้องนำหลักฐานนั้นมาผ่านกระบวนการสกัดความจริงจากหลักฐานเสียก่อน โดยการวิพากษ์หลักฐาน ตีความหลักฐาน และวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของข้อมูลจากหลักฐานดังกล่าว

ผลการวิจัย

ผลวิจัยพบว่าโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายก่อตั้งขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2477 ก่อนการขึ้นสู่อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งบรรยากาศในช่วงเวลาดังกล่าวเต็มไปด้วยอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว (ณัฐพล ใจจริง, 2563) ต่อมาในยุคสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นรอยต่อสำคัญที่ทำให้ค่านิยมสถาบันศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายก่อตัวขึ้น ซึ่งเกิดจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจที่จำเป็นต้องปลูกฝังให้แรงงานเกิดความเป็นกลุ่มก้อนโดยการปลูกฝังให้รักและสามัคคีกัน รวมไปถึงการรักในวิชาชีพของตนเพื่อสร้างเศรษฐกิจในระบอบการปกครองใหม่ด้วยลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ หลังจากนั้นในยุคสมัยต่อมาแม้ว่าจะไม่ได้ใช้ชาตินิยมทางเศรษฐกิจในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจแล้วก็ตาม แต่มรดกความรักใคร่กลมเกลียวที่ถูกปลูกฝังในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายจนเกิดเป็นค่านิยมสถาบันศึกษานิยมก็ถูกผลิตซ้ำบ่อยครั้ง จนเกิดเป็นค่านิยมที่มีเสถียรภาพที่ใช้อยู่ติดกันภายในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย แม้จะยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยมาจนถึงปัจจุบัน โดยผลการวิจัยจะแบ่งการอธิบายออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ชาตินิยมทางเศรษฐกิจในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีต่อแรงงานและชาตินิยมทางเศรษฐกิจกับการปลูกฝังค่านิยมสถาบันศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย

ชาตินิยมทางเศรษฐกิจในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีต่อแรงงาน

นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีต่อแรงงานเป็นไปเพื่อขจัดอิทธิพลของชาวจีนในระบบเศรษฐกิจซึ่งรวมถึงในตลาดแรงงานซึ่งเป็นกลไกหนึ่งในระบบเศรษฐกิจ จึงทำให้มีการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจเพื่อกีดกันแรงงานชาวจีนและเพื่อสงวนให้อาชีพในหลายวิชาชีพเป็นอาชีพเฉพาะที่คนไทยสามารถทำได้เท่านั้น ในกระบวนการกีดกันชาวจีนนี้เองจึงจำต้องปลูกฝังให้แรงงานไทยมีความรักและสามัคคีกัน โดยมีชาวจีนเป็นภัยคุกคาม ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

1. การขจัดอิทธิพลของชาวจีนในตลาดแรงงานในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หากให้ชาวจีนมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจทั้งในทางการค้าและแรงงานต่อไป จะเกิดปัญหาแก่ความมั่นคงทางการเมืองและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของชาติ อีกทั้งยังต้องการแก้ปัญหาการว่างงานที่เป็นปัญหามาอย่างยาวนานตั้งแต่ระบอบเก่า (อัครราพร กมุทพิสมัย, 2532) จึงได้ส่งเสริมให้คนไทยประกอบกิจการค้าขายแข่งกับชาวจีน โดยที่รัฐบาลช่วยลดความสามารถในการแข่งขันของชาวจีนลง เพื่อให้กิจการของคนไทยเติบโตขึ้นมาแทนที่ โดยการยกเลิกสมาคมต่าง ๆ ของชาวจีนและหวงห้ามชาวจีนไม่ให้อยู่อาศัยในบางพื้นที่ มีการปิดโรงเรียนจีนซึ่งเป็นแหล่งการศึกษาและเครือข่ายลูกหลานชาวจีนที่จะเป็นผู้ประกอบกิจการธุรกิจในอนาคต อีกทั้งยังควบคุมกิจการทางเศรษฐกิจของชาวจีนอย่างใกล้ชิดทั้งการค้าและแรงงาน ในด้านการค้าได้บังคับให้ร้านค้าจดทะเบียนการค้าโดยมีภาษาไทยกำกับเพื่อสะดวกต่อการจดจำและตรวจสอบจากรัฐ ส่วนในด้านแรงงานได้มีการออกพระราชบัญญัติสงวนอาชีพบางอาชีพไว้ให้เฉพาะคนไทย เห็นได้จากการตราพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพ

และวิชาชีพสำหรับคนไทยพุทธศักราช 2485 (ผาณิต ทรงประเสริฐ, 2527) โดยมีวิชาชีพที่สงวนไว้เฉพาะคนไทยด้วยกัน 28 อาชีพ ส่วนในอาชีพที่ชาวเงินยัตครองและมีอิทธิพลอย่างเข้มแข็งที่ไม่สามารถกีดกันในทางตรงได้ เนื่องจากจะทำให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจก็ให้ “สมาคมวิชาชีพ” ที่รัฐส่งเสริมจัดตั้งขึ้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527) เป็นเครื่องมือในการลดอิทธิพลของชาวเงินในอาชีพนั่นแทน

นอกจากนั้นยังมีการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อปลุกเร้าแรงงานคนไทยในวิชาชีพต่าง ๆ ตั้งใจขยันทำงาน โดยกระตุ้นว่าถ้าหากไม่กระตือรือร้น แรงงานชาวเงินที่มีอยู่ในประเทศจะแย่งงานแย่งอาชีพของคนไทยไปจะทำให้คนไทยยากจน อดอยากและจะทำให้ประเทศชาติล่มจมในที่สุด (ปริตารัตน์ พัฒนพิชัย, 2544) จึงเห็นได้ชัดว่าการขจัดอิทธิพลของชาวเงินในตลาดแรงงาน นัยยะหนึ่งก็คือการสร้างให้ชาวเงินเป็นศัตรูร่วมกันของแรงงานในประเทศ

2. ปลุกฝังให้แรงงานรักและสามัคคีกัน เมื่อสร้างให้ชาวเงินเป็นศัตรูร่วมกันของแรงงานก็ย่อมต้องสร้างให้เกิดความสามัคคีในหมู่แรงงานภายในประเทศ ซึ่งการปลุกฝังให้แรงงานรักและสามัคคีกันกระทำโดยการจัดตั้งสมาคมวิชาชีพ เพื่อเป็นกลุ่มผลประโยชน์ของวิชาชีพนั้น ๆ ในการดูแลและเอื้อประโยชน์ให้แก่กันภายในกลุ่มวิชาชีพของตน เพื่อลดอิทธิพลของชาวเงินในอาชีพดังกล่าว โดยภายในสมาคมวิชาชีพก็ได้มีการปลุกฝังให้คนในวิชาชีพเดียวกันรักในวิชาชีพของตนและปลุกใจให้ต้องขยันทำงานเพื่อสร้างชาติ ซึ่งตลอดยุคสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีสมาคมวิชาชีพเกิดขึ้นมากมาย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527) รวมไปถึงสมาคมช่างก่อสร้างซึ่งเป็นอาชีพที่ชาวเงินยัตครองและมีอิทธิพลอย่างเข้มแข็งตั้งแต่ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ไม่ได้เป็นอาชีพที่สงวนไว้ให้คนไทยเนื่องจากประเทศยังต้องการแรงงานช่างเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ จึงให้ชาวเงินสามารถทำได้ไปพลางก่อน แต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ใช้สมาคมช่างก่อสร้างเป็นเครื่องมือเพื่อค่อย ๆ กีดกันอาชีพช่างออกจากอิทธิพลของชาวเงิน โดยใช้โรงเรียนช่างเฉพาะทางที่เปิดสอนเฉพาะวิชาเกี่ยวกับงานก่อสร้างอย่างโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายที่ผลิตบุคลากรด้านช่างก่อสร้างเป็นเครื่องมือ แต่กระบวนการดังกล่าวยังไม่ได้มีขึ้นทันทีในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 1 เนื่องจากในยุคดังกล่าวเป็นช่วงที่ต้องเผชิญกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ทำให้โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายต้องย้ายสถานที่จัดการเรียนการสอนเนื่องจากถูกกองทัพญี่ปุ่นบุกยึดสถานศึกษา (ห้องสมุดของนายอึ้ง, (ม.ป.ป.); อุเทนรำลึก, 2490) เมื่อสงครามยุติลงพร้อมกับการขึ้นสู่อำนาจอีกครั้งในสมัยที่ 2 ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี 2490 (ผาณิต ทรงประเสริฐ, 2527) จึงได้มีการจัดตั้งสมาคมช่างก่อสร้างอุเทนถวายขึ้นในปี 2491 (อุเทนรำลึก, 2508) ที่มีลักษณะเหมือนประหนึ่งสมาคมวิชาชีพไปในคราวเดียวกัน จึงได้มีการปลุกฝังค่านิยมเรื่องความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความรักพวกพ้อง การเอื้อประโยชน์ให้แก่กัน ความรักวิชาชีพช่างที่สถานศึกษาตนทำการสอนและความรักในสถานศึกษา เพื่อทยอยยึดวิชาชีพช่างก่อสร้างให้มาเป็นของคนไทย

หลักฐานที่สะท้อนถึงการปลุกฝังค่านิยมสถาบันการศึกษานิยม เพื่อสร้างความเป็นกลุ่มไว้ใช้ในการกีดกันชาวเงินออกจากตลาดแรงงานก่อสร้าง มีปรากฏในหนังสือรำลึกของโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายปี 2490 อย่างชัดเจน จากคำพูดของอาจารย์ดีเรก อิศรางกูร ณ อยุธยา อดีตอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนช่าง

ก่อสร้างอุเทนถวายระหว่างปี 2487 ถึง 2501 ซึ่งเป็นช่วงที่เป็นสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยมีความว่า

“ในการศึกษาหาความรู้ความชำนาญให้ความสามารถพอจะออกไปทำงานให้เป็นเงินได้และผู้ที่จะออกไปประกอบอาชีพอยู่แล้วก็ขอให้อดทนทำงานให้เป็นเงินต่อไป ให้สมกับที่ค่า ๑ คำนี้เป็นคำขวัญของเรา ชาวก่อสร้าง มิใยใครเขาจะเห็นว่าเราหากินแปลก จะเหย้าหยันหรือจะถูกบีบคั้นจากเพื่อนอาชีพต่างชาติ ก็ขอให้พวกเราได้ร่วมมือร่วมใจกัน สามัคคีกัน ช่วยเหลือกัน มานะ อดทน ดึงเอาอาชีพนี้เข้ามาอยู่ในมือพวกเราให้มากขึ้นและมากขึ้น” (อุเทนรำลึก, 2490, 17)

จากถ้อยความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการปลูกฝังให้ “ร่วมมือร่วมใจสามัคคีช่วยเหลือกัน มานะ อดทน เพื่อดึงเอาอาชีพนี้เข้ามาอยู่ในมือของพวกเราให้มากขึ้นและมากขึ้น” นั้นจึงสะท้อนได้ว่าชาตินิยมทางเศรษฐกิจกับการปลูกฝังค่านิยมสถาบันศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายมีความเชื่อมโยงในทางตรงต่อกัน อีกทั้งยังมีปรากฏถ้อยความว่า “จะถูกบีบคั้นจากเพื่อนอาชีพต่างชาติ” นั้นหมายถึงจะถูกชาวเงินในวิชาชีพก่อสร้างแย่งงานนั่นเอง ซึ่งสะท้อนได้ชัดเจนว่าค่านิยมสถาบันศึกษานิยมมุ่งที่จะกีดกันชาวเงินออกจากตลาดแรงงานช่างก่อสร้าง

ชาตินิยมทางเศรษฐกิจกับการปลูกฝังค่านิยมสถาบันศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย

นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งผลต่อการปลูกฝังค่านิยมสถาบันศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายในฐานะสถานศึกษาบ่มเพาะแรงงานช่างก่อสร้างด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่ การสร้างความรักและความสามัคคี การสร้างความรักในอุเทนถวายและการสร้างความรักต่อวิชาชีพช่างก่อสร้าง

1. การสร้างความรักและความสามัคคี ถูกสร้างโดยการสร้างสถาบัน (Institution) อย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นเพื่อสะดวกต่อการรวมกลุ่มก้อนและการออกคำสั่ง สถาบันดังกล่าวนั้นก็คือ “ระบบรุ่น” ซึ่งระบบรุ่นพี่รุ่นน้องของโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายนั้นปลูกฝังให้เพื่อนร่วมรุ่นมีความสมัครสมานสามัคคีกันไม่ทอดทิ้งกันและรุ่นพี่ต้องดูแลรุ่นน้องไม่ว่าจะอยู่ในสถานศึกษาหรือนอกสถานศึกษา ไม่ว่าจะจบการศึกษาไปแล้วหรือยังศึกษาอยู่ ลักษณะดังกล่าวมาจากคำสอนของอาจารย์สว่าง สุขัคคานนท์ ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ผู้สอนของโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายในยุครัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นที่เคารพรักของศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบัน เนื่องจากเป็นผู้ที่ปลูกฝังคำสอนต่าง ๆ ให้ลูกศิษย์รักและสามัคคีกัน รวมไปถึงความรักสถานศึกษาและรักในวิชาชีพช่างก่อสร้างของตน ซึ่งชื่อของท่านมักจะถูกเล่าจากรุ่นสู่รุ่นว่าเป็นอาจารย์ผู้มีคุณูปการต่อโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย ทำให้ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันมีความนับถือต่อท่านเป็นอย่างมาก ในส่วนอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมือง อาจารย์สว่างเป็นผู้ที่มีแนวคิดชาตินิยมอย่างชัดเจน สะท้อนได้จากหนังสืองานศพของท่านมักจะเขียนเรื่องราวและคำพูดของท่านที่เกี่ยวกับความรักและอุทิศตนเพื่อชาติอยู่เสมอ (สว่าง สุขัคคานนท์, 2517) อีกทั้งในหนังสืองานศพของอาจารย์สว่างยังระบุให้เห็นอย่างชัดเจนว่าอาจารย์สว่าง

มีส่วนสำคัญในการปลูกฝังค่านิยมให้เกิดความรักและความสามัคคีขึ้นในหมู่ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบัน โดยเป็นผู้แต่งคำขวัญให้แก่โรงเรียนความว่า “ถ้าเรารักสมัครจิต ก็ต้องคิดสมัครมือ ถิ่นสินน้ำเงินคือ ที่รวมรักสมัครคง” (สว่าง สุขัคคานนท์, 2517, 66) ซึ่งเป็นการทำเพื่อสร้างระบบอุปถัมภ์ภายในโรงเรียน รวมไปถึงภายในวิชาชีพก่อสร้างเพื่อหวังผลที่จะกีดกันเอาอาชีพช่างก่อสร้างออกจากอิทธิพลของชาวจีนตามนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยคำขวัญดังกล่าวยังถูกใช้เป็นคำขวัญประจำโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อมีระบบรุ่นพี่รุ่นน้องเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีการปลูกฝังค่านิยมให้เอื้อและรักษาผลประโยชน์ให้แก่พวกพ้องร่วมสถานศึกษาของตน ซึ่งเป็นไปเพื่อการกีดกันชาวจีนออกจากวิชาชีพช่างก่อสร้างได้ง่ายขึ้น โดยการเอื้อผลประโยชน์ในวิชาชีพก่อสร้างให้แก่กันภายในระบบรุ่นดังกล่าว ดังเห็นได้จากคำกล่าวขานที่เล่าต่อจากรุ่นสู่รุ่นว่า “อุเทนถวายเป็นดินแดนที่พระอาทิตย์ไม่เคยตกดิน” หมายถึงผู้ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายจะไม่มีทางตกทุกข์ได้ยากเนื่องจากรุ่นพี่รุ่นน้องและเพื่อนร่วมสถานศึกษาจะช่วยเหลือดูแลกันตลอดชีวิตและเอื้อประโยชน์ให้แก่กัน ไม่มีทางตกอับเหมือนพระอาทิตย์ที่ไม่เคยตกดิน อีกทั้งยังมีปรากฏหลักฐานในงานเขียนในหนังสือรำลึกของโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย ที่กล่าวถึงการช่วยเหลือเพื่อนร่วมสถานศึกษาที่ตกทุกข์ได้ยากให้เข้ามาเป็นข้าราชการ ซึ่งเกิดขึ้นประมาณปี 2490 ถึง 2495 (อุเทนรำลึก, 2490) ที่เป็นช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

2. การสร้างความรักในอุเทนถวาย การสร้างให้เกิดความรักและความหวงแหนต่อสถานศึกษามีขึ้นทั้งในแง่ที่เป็นสถานที่ที่จับต้องได้ทางภูมิศาสตร์และสัญลักษณ์ทางจิตใจเกี่ยวกับสถานศึกษา เช่น ตราประจำสถานศึกษา สีประจำสถานศึกษาและวันสำคัญของสถานศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาช้านานในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย ทั้งยังถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นความรู้สึกหวงแหนร่วมกันของศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบัน ว่าจะต้องรักและหวงแหนสถานศึกษาของตน ดังในกรณีของนักเรียนช่างก่อสร้างออกมาคัดค้านการย้ายสถานศึกษาในกรณีพิพาทที่ดินกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เป็นกรณีพิพาทมาตั้งแต่ปี 2518 (ฐานเศรษฐกิจ, 27 ก.พ. 2567) หรือในการทะเลาะวิวาทกับสถานศึกษาคู่อริทุกครั้งก็มักจะเป็นประเด็นเรื่องของศักดิ์ศรีที่เกิดจากความรักสถานศึกษา จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความรักและหวงแหนสถานศึกษาของศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันของโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายเป็นสิ่งที่มีความอย่างเข้มข้นยาวนานเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งค่านิยมดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวคือเพื่อให้วิชาชีพช่างก่อสร้างมีสถานะทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งเพื่อที่จะขับเคลื่อนประเทศชาติได้จะต้องมีสถาบันที่รับรองการดำรงอยู่ของวิชาชีพ จึงต้องปลูกฝังค่านิยมให้รักในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย ซึ่งเป็นเสมือนแกนกลางความเป็นกลุ่มก้อนของวิชาชีพก่อสร้าง เนื่องจากเป็นแหล่งบ่มเพาะวิชาชีพดังกล่าว จึงทำให้เกิดการให้ความสำคัญกับสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของสถานศึกษาในทุกมิติ ทั้งความรักและหวงแหนในสถานที่ทางภูมิศาสตร์ที่สถานศึกษาตั้งอยู่ รวมไปถึงสัญลักษณ์ทางจิตใจอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับสถานศึกษาไม่ว่าจะ

เป็นสี่ประจำสถานศึกษา ตราสัญลักษณ์และวันสำคัญของสถานศึกษา ซึ่งสิ่งที่ทำให้เกิดค่านิยมความรักในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เกิดจากการปลูกฝังค่านิยมของอาจารย์สว่างตามถ้อยความของท่านที่ว่า

“ถ้าข้าพเจ้าสามารถแหวกหัวใจมาพูดกับเราได้ ข้าพเจ้าก็จะพูดว่า ข้าพเจ้าเกิดที่นี่ อยู่ที่นี่และก็จะรักขอตายที่นี่ ที่ซึ่งเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ารักผืนแผ่นดินนี้เพียงชีวิต แม้แต่เพียงเศษธุลี ขอแต่เพียงได้อยู่ในรอบรั้วสีน้ำเงินขององค์พระวิษณุเท่านั้น” (สว่าง ลุชัคคานนท์, 2517, 67)

คำกล่าวของอาจารย์สว่างดังกล่าวสะท้อนถึงการปลูกฝังค่านิยมความรักในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของสถานศึกษา ที่ทำให้ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันรู้สึกยึดเหนี่ยวและพร้อมที่จะปกป้องสถานศึกษาได้ทุกเมื่อ

ในส่วนของสิ่งที่แสดงถึงการให้ความสำคัญกับสัญลักษณ์ทางจิตใจของสถานศึกษาปรากฏอยู่ในหนังสือรำลึกของโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ปี 2490 ถึง 2500 ไม่ว่าจะป็นสีน้ำเงินซึ่งเป็นสีประจำสถานศึกษา รวมไปถึงวันสถาปนาสถานศึกษานั้นก็คือวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ล้วนแล้วแต่ถูกให้ความสำคัญและผลิตซ้ำอยู่บ่อยครั้ง (อุเทนรำลึก, 2490, อุเทนรำลึก, 2508, อุเทนรำลึก, 2507, อุเทนรำลึก, 2505)

3. การสร้างความรักต่อวิชาชีพช่างก่อสร้าง ต้นกำเนิดของโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายเป็นสถานศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อจัดการเรียนการสอนวิชาชีพเฉพาะทางด้านงานก่อสร้างดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ประกอบกับลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจที่จำต้องสร้างเศรษฐกิจของชาติหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เพื่อให้แรงงานตั้งใจประกอบสัมมาอาชีพเพื่อสร้างเศรษฐกิจในระบอบการปกครองใหม่ อีกทั้งยังต้องการที่จะขจัดอิทธิพลชาวจีนออกจากระบบเศรษฐกิจ จึงทำให้ต้องมีการปลูกฝังค่านิยมความรักในวิชาชีพช่างก่อสร้างให้แก่แรงงานที่จะออกไปประกอบอาชีพเป็นช่างก่อสร้าง โดยผลจากการปลูกฝังค่านิยมให้รักในวิชาชีพก่อสร้างยังส่งผลมาถึงปัจจุบัน ดังที่เห็นตัวอย่างชัดเจนที่สุดนั่นก็คือการปิดตัวลงของสาขาวิชาวิศวกรรมเคมีในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตอุเทนถวาย ซึ่งเป็นสาขาวิศวกรรมที่ไม่เกี่ยวกับการก่อสร้างอย่างสาขาวิศวกรรมโยธาและสถาปัตยกรรม โดยถูกปิดหลักสูตรลงเนื่องจากไม่มีผู้สนใจเข้าศึกษาต่อ ซึ่งเป็นเพราะชื่อเสียงของมหาวิทยาลัยดังกล่าวมาตั้งแต่ครั้งยังเป็นโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายในความรับรู้ของผู้คนทั่วไปและนักเรียนที่จะเข้าศึกษาต่อว่าเป็นสถานศึกษาเฉพาะทางที่มีชื่อเสียงด้านวิชาการก่อสร้าง ลักษณะดังกล่าวเป็นผลมาจากนำเสนออัตลักษณ์ของสถานศึกษาในเรื่องของความรักในวิชาชีพมาตั้งแต่ในอดีต ดังนั้นหลักสูตรที่มีพื้นที่เกี่ยวข้องกับสาขาอื่นที่ไม่ใช่งานก่อสร้างที่พยายามจัดการศึกษาขึ้นในยุคหลังจึงไม่เป็นที่นิยมในหมู่นักเรียนที่สนใจศึกษาต่อ

การสร้างความรักในวิชาชีพช่างก่อสร้างสะท้อนผ่านการสร้างรูปเคารพซึ่งเป็นเทวดาประจำช่างก่อสร้าง นั่นก็คือพระวิษณุกรรมปางช่างก่อสร้าง ที่สร้างขึ้นเป็นรูปปั้นประจำโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายมาตั้งแต่แรกเริ่มการก่อตั้งสถานศึกษา โดยมีพระเทวาทิพนิตมิตรครูช่างผู้เป็นที่นับถือกันในวงการช่างในสมัยนั้นเป็นผู้กำหนดและออกแบบเทวดาจารย์ประจำสถานศึกษาและปั้นขึ้นในปี 2477 (อุเทนรำลึก, 2490) โดย

พระท้าวภินิมิตได้ให้ภาพพระวิษณุกรรมรูปแบบของโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายเป็นรูปแบบทำยื่น มีรูปร่างที่แข็งแรงเป็นชายชาติตรีมีกล้ามเนื้อสวยงาม ลักษณะท่าทางยืนตรงตระหง่าน หน้าตาุดันเอาจริงเอาจัง ต่อการงาน ซึ่งสื่อถึงจิตวิญญาณของความเป็นช่างก่อสร้างที่ต้องทำงานอย่างหนักและสมบุกสมบัน มีเครื่องทรงเหมือนชนชั้นสูงสวมมงกุฎ พระหัตถ์ซ้ายถือไม้ฉากและลูกดิ่งซึ่งเป็นเครื่องมือของช่างก่อสร้างที่ใช้วัดความเที่ยงตรงและพระหัตถ์ขวาถือไม้ฉากซึ่งเป็นเครื่องมือช่างก่อสร้างที่ใช้วัดระยะสิ่งของที่มีความยาวมาก อันสื่อถึงความเป็นช่างก่อสร้างที่ต้องมีความซื่อตรง แม่นยำทั้งในการทำงานและการใช้ชีวิต ซึ่งรูปเคารพดังกล่าวมาพร้อมกับการปลูกฝังค่านิยมเรื่องความรักในวิชาชีพและสอนให้ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันทุกคนจงใช้ปรัชญาการดำเนินชีวิตตามแบบพระวิษณุกรรมดังกล่าว นั่นก็คือรักในวิชาชีพช่างของตนและซื่อตรงเสมือนลูกดิ่งและไม้ฉากที่อยู่ในพระหัตถ์ของพระวิษณุกรรม

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาพบว่าชาตินิยมทางเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งผลต่อการสร้างค่านิยมสถาบันการศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ **ประการแรก** การจัดอิทธิพลชาวจีนในระบบเศรษฐกิจโดยเฉพาะในตลาดแรงงาน เพื่อสงวนให้อาชีพต่าง ๆ เป็นของคนไทย **ประการที่สอง** ปลูกฝังให้แรงงานไทยรักและสามัคคีกัน ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรยากาศทางสังคมในยุคชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีการปลูกฝังให้รักและสามัคคีกันภายในชาติ ซึ่งลักษณะ 2 ประการนี้เองที่ทำให้มีการปลูกฝังค่านิยมสถาบันการศึกษานิยม ได้แก่ ความรักและความสามัคคี ความรักในสถานศึกษาของตน และความรักในวิชาชีพช่างก่อสร้างในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย เพื่อใช้โรงเรียนดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการจัดอิทธิพลชาวจีนในระบบเศรษฐกิจโดยเฉพาะในตลาดแรงงานช่างก่อสร้าง ซึ่งส่งผลทำให้ค่านิยมสถาบันการศึกษานิยมไปสร้างความเป็นกลุ่มให้แก่นักเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายจนกลายเป็นวัฒนธรรมประจำองค์กรมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ ผาณิต ทรงประเสริฐ (2527) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่าชาตินิยมทางเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงครามมีการผลักดันชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนออกจากระบบเศรษฐกิจรวมถึงออกจากตลาดแรงงาน อีกทั้งในงานดังกล่าวยังชี้ให้เห็นว่ามีการกีดกันชาวต่างชาติแพร่กระจายเป็นวงกว้างในสังคมไทย อีกทั้งยังมีการปลูกฝังให้คนไทยมีความรักและสามัคคีกันอีกด้วย และสอดคล้องกับงานของปรีดาร์ตน์ พัฒนะพิชัย ที่ชี้ให้เห็นว่านโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง โดยมีเนื้อหาปลุกกระตมให้ประชาชนมีมุมมองต่อชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนในแง่ลบ และปลูกฝังให้ประชาชนมีความรักชาติรวมไปถึงมีความรักและสามัคคีกัน

ในที่นี้ จึงเห็นได้ว่าการสร้างค่านิยมสถาบันการศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายมีความสัมพันธ์กับชาตินิยมทางเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งใช้โรงเรียนดังกล่าวเป็น

เครื่องมือในการจัดอิทธิพลของชาวจีนในระบบเศรษฐกิจโดยเฉพาะในตลาดแรงงานช่างก่อสร้าง จึงจำเป็นต้องมีการสร้างความเป็นกลุ่มให้รักและสามัคคี รักในสถานศึกษาและรักในวิชาชีพช่างก่อสร้าง เพื่อต่อต้านการกีดกันชาวจีนออกจากวิชาชีพช่างก่อสร้างและให้อาชีพดังกล่าวมาเป็นของคนไทยในที่สุด

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมทางเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามกับการก่อกำเนิดค่านิยมสถาบันศึกษานิยมในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายที่มีลักษณะให้ความสำคัญกับความเป็นกลุ่ม ความรักและสามัคคีกัน ความรักในวิชาชีพช่างก่อสร้างและความรักในสถานศึกษาของตน ถูกปลูกฝังขึ้นในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จากนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจ เพื่อกีดกันชาวจีนออกจากเศรษฐกิจ โดยในช่วงแรกของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 1 ยังไม่ได้มีความเข้มข้นมากนัก เนื่องจากอยู่ในสภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 การปลูกฝังค่านิยมดังกล่าวมาเพิ่มขึ้นอย่างเข้มข้นในช่วงการขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 2 ซึ่งเป็นรอยต่อสำคัญที่ทำให้ค่านิยมสถาบันศึกษานิยมฝังรากลึกในโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย ก่อนจะถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การรับน้อง การบอกเล่าปลูกฝังจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านทางเพลงและคำขวัญต่าง ๆ จนทำให้ค่านิยมสถาบันศึกษานิยมมีเสถียรภาพฝังรากลึกอย่างเหนียวแน่นมาจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายผู้เขียนสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ นโยบายเยาวชนและนโยบายส่งเสริมอาชีวศึกษา

1. นโยบายเยาวชน เนื่องจากในปัจจุบันสังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนช่าง ซึ่งโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายหรือมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตอุเทนถวายเป็นหนึ่งในสถานศึกษาที่ก่อเหตุการทะเลาะวิวาทอยู่บ่อยครั้ง อีกทั้งยังเป็นสถานศึกษาแรกเริ่มที่ก่อเหตุทะเลาะวิวาทคู่กับโรงเรียนช่างกลปทุมวันหรือสถาบันเทคโนโลยีปทุมวัน ซึ่งปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนช่างล้วนเกิดจากค่านิยมสถาบันศึกษานิยมทั้งสิ้น โดยค่านิยมดังกล่าวกระตุ้นให้เกิดความเป็นกลุ่มก้อนในเรื่องความรัก ความสามัคคีกันในหมู่ศิษย์ร่วมสถานศึกษาเดียวกัน รวมไปถึงการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่สถานศึกษา จนนำไปสู่การทวงแค้นสถานศึกษาอย่างล้นเกิน

งานวิจัยครั้งนี้จึงสามารถเป็นแนวทางในการออกแบบนโยบายเพื่อสลายค่านิยมสถาบันศึกษานิยมลง เช่น การออกแบบระบบชั้นปีของนักเรียนช่างให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันระหว่างผู้ที่ศึกษาอยู่เดิมและผู้เข้ามาศึกษาใหม่ กล่าวคือ สร้างความเป็นเพื่อนที่มีลักษณะเท่าเทียมกันมากกว่าการเป็นระบบอาวุโสแบบรุ่นพี่รุ่นน้อง ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อการยกเลิกระบบรุ่นและการยกเลิกการรับน้องแบบอำนาจนิยม อันเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งที่นำไปสู่การก่อเหตุทะเลาะวิวาท

2. นโยบายส่งเสริมอาชีวศึกษา โดยเฉพาะประเภทช่างอุตสาหกรรม มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ประเทศไทยได้สูงในหลายประเทศ แต่ในประเทศไทยการศึกษาช่างอุตสาหกรรมกลับไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร เนื่องจากภาพลักษณ์ในทางลบของนักเรียนช่างที่เกิดจากการก่อเหตุทะเลาะวิวาทกันอยู่บ่อยครั้ง งานวิจัยครั้งนี้จึงสามารถใช้ในการออกแบบนโยบายส่งเสริมภาพลักษณ์ของนักเรียนช่างเพื่อดึงดูดเยาวชนให้สนใจเข้าศึกษาต่อในสาขาดังกล่าวมาก เพื่อผลิตแรงงานช่างฝีมือที่มีคุณภาพตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรมต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ในการศึกษาประเด็นเรื่องชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในอนาคต ควรมีการวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมทางเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับความพยายามในการสร้างอุตสาหกรรมในยุคดังกล่าว ว่าเหตุใดจึงไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างอุตสาหกรรมในทางตรงกันข้ามกับชาตินิยมทางเศรษฐกิจในประเทศอื่น เช่น ญี่ปุ่น เยอรมนี กลับประสบความสำเร็จ แม้ว่าการสร้างอุตสาหกรรมที่ขับเคลื่อนด้วยชาตินิยมทางเศรษฐกิจในทั้ง 2 ประเทศ จะถูกผลักดันโดยระบอบการปกครองที่ไม่ใช่ระบอบประชาธิปไตยก็ตามที่และควรศึกษาต่อยอดว่าชาตินิยมทางเศรษฐกิจสามารถนำมาใช้สร้างอุตสาหกรรมในระบอบประชาธิปไตยได้หรือไม่ เพื่อที่จะเป็นองค์ความรู้ต่อยอดการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีความแข็งแกร่งไปพร้อมกับการพัฒนาการเมืองให้เปิดกว้างขึ้น เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2527). การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย. ใน

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ.2484 มุขนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฐานเศรษฐกิจ. (27 กุมภาพันธ์ 2567). "ย้ายอุเทนถวาย" 48 ปี ชูตรากรมข้อพิพาทที่ดิน.

<https://www.thansett akij.com/news/general-news/589490>.

ณัฐพล ใจจริง. (2563). *ตามรอยอาทิตย์อุทัย: แผนสร้างชาติไทยสมัยคณะราษฎร*. มติชน.

ปรีดาร์ตน์ พัฒนพิชัย. (2544). *นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการสร้างความปลอดภัยทางการเมือง* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

Chula-Digivese. <https://digiverse.chula.ac.th/info/item/dc:33433>

ผาณิต ทรงประเสริฐ. (2527). *นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ.*

2481 - 2487 มุขนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภุรี พวงค์เจริญ. (2558). *สภาวะเส้นทางบังคับ: รัฐศาสตร์บนฐานประวัติศาสตร์. รัฐศาสตร์สาร.*

- มั่ง สบ.55. (2557). *ก้าวแรกในอุเทนถวาย*. <https://ryuruntaro.blogspot.com/>.
- ศิวพล ชมภูพันธ์. (2552). “การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน” ในแนวทางสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์.
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สว่าง สุชัคคานนท์. (2517). อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงอาจารย์สว่าง สุชัคคานนท์. รุ่งเรืองการพิมพ์.
ห้องสมุดของนายอึ้ง. (ม.ป.ป.). การซ่อมสะพานพุทธโดยนักเรียนช่างกล หลังสงครามมหาเอเชียบูรพา.
<https://pubhtml5.com/tnmh/ebpr/basic/>
- อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย. (2532). *ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475: ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์*. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อุเทนรำลึก. (2490). *อุเทนรำลึก พ.ศ. 2490*. โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย.
_____. (2505). *อุเทนรำลึก พ.ศ. 2505*. โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย.
_____. (2507). *อุเทนรำลึก พ.ศ. 2507*. โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย.
_____. (2508). *อุเทนรำลึก พ.ศ. 2508*. โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย.
- Collier, B. & Collier, D. (2002). *Shaping the political arena: Critical junctures, the labor movement, and regime dynamics in latin america*. Princeton University Press.
- Tosh, J. (1985). The raw materials. In *The pursuit of history* (pp. 88-119). Longman.
- Thelen, K. & Steinmo, S. (1992). *Historical Institutionalism in Comparative Politics*. Cambridge University Press.
- Pierson, P. (2000). Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics.
American Political Science Review, 94(2), 251-267.
- Steinmo, S. (2008). Historical institutionalism. In & Porta, D. D. & Keating, M. (Eds.) *Approaches and methodologies in the social sciences: A pluralist perspective*. (pp. 118-138).
Cambridge University Press